

UDK 821.163.4.09(497.16)

Stručni rad

Sofija KALEZIĆ (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

pgstudio@t-com.me

**O MONOGRAFIJI ALEKSANDRA RADOMANA
SAVREMENA KNJIŽEVNA MONTENEGRISTIKA – UTEMELJIVAČI**

U Izdanju Fakulteta za crnogorski jezik i književnost (biblioteka Montenegrina) publikovana je kritička monografija Aleksandra Radomana pod nazivom *Savremena književna montenegriska – utemeljivači*. U ovoj knjizi autor je hermeneutički predstavio stvaralaštvo petnaest proučavalaca književnosti – Radovana Zogovića, Ratka Đurovića, Radoja Radojevića, Milorada Stojovića, Krsta Pižurice, Radoslava Rotkovića, Slobodana Tomovića, Slobodana Vujačića, Sretena Perovića, Danila Radojevića, Novaka Kilibarde, Vojislava P. Nikčevića, Vojislava Minića, Milorada Nikčevića i Božidara Pejovića. Portreti objavljeni u ovoj knjizi nastajali su raznim povodima tokom nekoliko godina, što se da sagledati i iz predleđa autorove bio-bibliografije.

Aleksandar Radoman (Podgorica, 1981) je diplomirao na Filozofskom fakultetu u Nikšiću. Doktorand je filologije na Sveučilištu „Josipa Jurja Strossmayera“ u Osijeku. Saradnik je u nastavi i prodekan za nastavu Fakulteta za crnogorski jezik i književnost na Cetinju. Učestvovao je na oko dvadeset naučnih skupova i publikovao 90 naučnih i stručnih radova u zemlji i regionu. Priredio je devet i uredio oko stotinu izdanja objavljenih u izdanju Instituta za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“, Matice crnogorske, Instituta za crnogorski jezik i književnost i Fakulteta za crnogorski jezik i književnost.

Iz oblasti nauke o književnosti publikovao je *Studije o starijoj crnogorskoj književnosti* (Matica crnogorska, Podgorica, 2015). Član je redakcije časopisa *Lingua Montenegrina*, Matice crnogorske, Udruženja pozorišnih kritičara i teatrologa Crne Gore i predsjednik Crnogorskog filološkog društva.

Objavio je velik broj naučnih i stručnih radova u serijskim publikacijama i zbornicima: *Ljetopis Popa Dukljanina*, *O problemu periodizacije crnogorske srednjovjekovne književnosti*, „*Turska pisma*“ *Stjepana Zanovića kao prvi roman u crnogorskoj književnosti*, *Radoslav Rotković kao istoričar književnosti*, *Povodom jedne književne kontroverze – ko je autor spjeva „Smrt Smail-age Čengića“*, *Hrvatske književne teme Boža Milačića*, *Milorad Nikče-*

vić kao proučavalac crnogorske književnosti XIX i početka XX vijeka, *Identitet kao drama – „Tobelija“ Ljubomira Đurkovića, Čedomir Drašković kao montenegrinac, Pregled crnogorske dramske književnosti do 1918, Novo izdanje Rimskoga misala slovenskim jezikom u svjetlu crnogorskoga glagoljskog nasljeđa, Radoje Radojević – utemeljivač savremene književne montenegrinistike, Crnogorska književnost u interpretaciji Nauma Radićeskoga, Lalićevi romani u interpretaciji Krsta Pižurice, Istoričar književnosti Milorad Stojović, Petar II Petrović-Njegoš i crnogorska dramska književnost romantizma, Doprinos Novaka Kilibarde proučavanju crnogorske usmene književnosti, Doprinos Sretena Perovića i Vojislava Minića književnoj montenegrinistici* itd. Navedene radove Radoman je u najvećoj mjeri publikovao u časopisima *Lingua Montenegrina, Matica crnogorska, Ars, Quest, Književna smotra* i ostalima.

Da se Radoman istovremeno bavi i kritičkim osvrtima na knjige svojih kolega i saradnika dokazao je radovima *Novi komparatistički doprinosi Jakova Sablića* i „*Unutrašnja strana vremena*“ Marijane Terić, dok je doprinos knjizi koja do danas nije tretirana kao kompaktan dio crnogorske književnosti pružio tekstom *Uvod u drugi život: autobiografska proza Žarka Lauševića* koji je publikovao u *Književnoj smotri* 2018. godine.

Njegov doprinos proučavanju stranih književnosti ogleda se u radovima: *Od oblika do značenja – naratološki uvidi Žana Rusea, Vavilonski bibliotekar Horhe Luis Borhes – elementi pripovjedačkog postupka i poetike, Pisati za potomstvo – romaneskna trilogija Džona Fantea*, dok je poznavanje crnogorske književnosti za djecu i omladinu ispoljio pogovorom *Antologiji crnogorske proze za decu i tinejdžere* koju je priredio Slobodan Vukanović (Ratkovićeve večeri poezije, Bijelo Polje, 2016) i radom *Mogućnosti žanra: naučnofantastični roman „Ana i sedam robota“ Slobodana Vukanovića* (Savremena crnogorska književnost za djecu i omladinu I (JU „Ratkovićeve večeri poezije“ & Institut za dječiju i omladinsku književnost, Bijelo Polje – Podgorica, 2016).

U koautorstvu s Adnanom Čirgićem objavio je: *O književno-jezičkom nasljeđu epohe Balšića* (Balšići: zbornik s naučnog skupa), Danilo Radojević kao montenegrinac, *O novopronađenome pečatu dukljanskoga kralja Bodina, Prilog toponomastici crmničkoga sela Braćeni, Pregled crnogorske usmene književnosti, Pečat dukljanskoga kralja Bodina u kontekstu izvora XI vijeka, Crnogorska srednjovjekovna književnost – identifikacija, periodizacija, pregled, Radoslav Rotković kao montenegrinac, Ratko Đurović kao njegošolog, Recepcija i novo čitanje Njegoševa djela, Istoričar književnosti Radoslav Rotković, Pjesmarice Krsta Mazarovića iz Nadžupskoga arhiva u Parastu, Pjesmarica Nikole Mazarovića, Izvještaj o proučavanju Pjesmarice Nikole Mazarovića iz Nadžupskoga arhiva u Parastu*, koji su u najvećoj mjeri objavljivani u navedenim časopisima i tematskim zbornicima.

Priredio je izdanja – *Studije o crnogorskoj književnosti XIX vijeka* Božidara Pejovića, *Lukrecija ili Trojo. Komedijska u tri akta*, a s Adnanom Čirgićem – *Nikola I Petrović-Njegoš – Despa*, Vojislav P. Nikčević – *Istorija crnogorske književnosti od početaka pismenosti do XIII vijeka*, Ivan Mažuranić – *Smrt Smail-age Čengića*, *Pjesmarica Nikole Burovića*, *Ilustrovana antologija crnogorskih bajki*, *Pjesmarica Nikole Mazarovića* i ostala.

Teme i imena vezana za crnogorsku književnu kritiku, Radoman je kritički obradio u posljednjoj knjizi *Savremena književna montenegrizika – utemeljivači*, ukazavši na argumentovan i opširan način na ličnosti iz konteksta domaće književne kritike i nauke o književnosti koje su pružile vrijedan doprinos razvoju montenegrizike. U predgovoru ovoj knjizi on navodi da je ona nastala kao rezultat projekta *Filolozi i Crna Gora*, koja je pod rukovodstvom dr Adnana Čirgića u proteklih deset godina realizovan u okviru tri ustanove – Instituta za crnogorski jezik i jezikoslovlje „Vojislav P. Nikčević“ (2008–2010), Instituta za crnogorski jezik i književnost (2010–2014) i Fakulteta za crnogorski jezik i književnost (od 2014).

Opredjeljujući se za termin književne montenegrizike, koji je sadržan u naslovnom sintagmemu ove knjige, autor podrazumijeva onaj segment nauke o književnosti koji je posvećen *dijahronijskom* proučavanju crnogorske književnosti. On navodi da „iako su u ovoj knjizi zastupljeni samo autori koji su po rođenju Crnogorci, što bi sugerisalo da bi se u njenome naslovu trebala naći sintagma crnogorska književna istoriografija, kako ova knjiga nije pregled ukupnih proučavanja crnogorske književnosti, već monografija posvećena *utemeljivačima* savremenoga pristupa proučavanju crnogorske književnosti, od kojih su se mnogi ostvarili i u drugim disciplinama montenegrizike, ipak smo se opredijelili za širi pojam – *književna montenegrizika*. Naslov, uostalom, nije ni mogao biti drugačiji budući da je riječ o autorima koji su pokazali da montenegrizika postoji“.¹

Radoman smatra da se izučavanje pojedinih pisaca koji pripadaju crnogorskoj književnosti može podijeliti na tri perioda. Prvi čini početke književne montenegrizike, od pojave tekstova o pojedinim autorima i djelima crnogorske književnosti početkom XIX vijeka (F. M. Apendini, V. Balović, T. Smeća), do nestanka crnogorske države 1918. godine. Riječ je o periodu u kojem se javljaju prvi prilozi o pojedinim piscima, svedeni na osnovne bio-bibliografske podatke (S. Vulović, M. Dragović, J. Ivanišević), kao i biografistička metoda monografske obrade Petra II Petrovića-Njegoša (P. A. Lavrov, P. A. Rovinski, V. Vrčević, L. Tomanović), te prvi filološki radovi (V. S. Karadžić, V. Vrčević, V. Bogišić, M. Rešetar).

¹ Aleksandar Radoman: *Savremena književna montenegrizika – utemeljivači*, poglavlje: *Uvod*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2015, str. 7–8.

Drugi period, od 1918. do 1968. godine u najvećoj mjeri karakteriše pozitivistički pristup proučavanju autora i djela crnogorske književnosti, pri čemu se taj entitet tretira u sklopu širih literarnih i kulturnih tradicija (srpske, hrvatske, srpsko-hrvatske, jugoslovenske). Posebnu pažnju istraživača privlače teme usmene književnosti i Njegoša, a od autora koji su doprinijeli razvoju montenegrizike ističu se Vido Latković, Nikola Banašević, Radosav Medenica, Risto Dragičević, Niko S. Martinović, Novica Šaulić, Đuza Radović, Trifun Đukić, Jovan Vukmanović, Vukoman Džaković i drugi.

Prvu sintezu crnogorske književnosti *Pregled književnog rada Crne Gore od vladike Vasilija do 1918.* objavio je Trifun Đukić 1951. godine. Njen naziv govori na koji je način autor tretirao crnogorsko književno nasljeđe – kao regionalni fenomen srpske književnosti, smještajući njegove početke tek u sredinu XVIII vijeka i ograničavajući ga na prostor podlovcenske, nahijske Crne Gore. Na sličan način je postupio Vido Latković u enciklopedijskoj jedinici za prvo izdanje *Enciklopedije Jugoslavije*.

Treći period počinje od 1968. godine i traje do danas. Radoman ga naziva *savremenom književnom montenegristikom* jer sa jedne strane označava raskid sa tradicionalističkim tretmanom crnogorskog književnosti, budući da je riječ o samosvojnom istorijskom i književnom fenomenu, a sa druge – otvara cjeline u njenom proučavanju, poput srednjovjekovne i ranonovovjekovne književne baštine, djela S. M. Ljubiše, M. M. Popovića, M. Lalića i međuratnih pisaca socijalne orijentacije.

U ovom periodu dominantna je metoda *imanentne* kritike, koja donosi inovantne pristupe izučavanju crnogorske književnosti – od *formalizma i strukturalizma, stilističke kritike do fenomenologije, naratologije, semiotike i poststrukturalizma*. Znatan broj autora i tokom posljednjih pet decenija je pružio doprinos osvjetljavanju autora i djela crnogorske književnosti, a da pri tom pripadaju tradicionalno orijentisanim istraživačima koji podrazumijevaju regionalni, a ne nacionalni karakter naše literature.

Godine 1968. je u Titogradu održan naučni skup *Crnogorska kultura i putevi njenog razvoja*, na kojem je Radoje Radojević iznio ideju da kad postoji nacija, očigledno postoji i nacionalna kultura kao neotuđivo kulturno nasljeđe. Opšti značaj naše kulture za sve narode Jugoslavije nije umanjen ako se ona smatra crnogorskom, ako se u školskim programima, antologijama i udžbenicima ne tretira kao sastavni dio neke druge nacionalne kulture. Na istom skupu Milorad Stojović je podnio referat *O periodizaciji crnogorske književnosti* u kojem je domaću književnost tretirao kao samosvojnu cjelinu, nudeći smjernice za njenu periodizaciju u rasponu od deset vjekova, što je označilo raskid sa dotadašnjim vrednovanjima crnogorske literature.

Iste godine se pojavila i Stojovićeva knjiga *Nadmoć ljudskosti* u kojoj je autor, uz prilog o djelu Marka Miljanova, donio sedam radova o crnogorskoj književnosti XX vijeka, čime je montenegristica obogaćena novim cjelinama, kojima su autori prevazišli usko interesovanje za usmenu književnost i djelo Petra II Petrovića-Njegoša.

„Sazrijevanje svijesti o prekihiljadugodišnjoj tradiciji crnogorske književnosti i njenome nacionalnom karakteru“, u uvodnom dijelu svoje knjige Radoman naglašava, „dovelo je do pojave izdanja koja su sistematizovala saznanja o tome fenomenu ili pojedinim njegovim djelovima, poput sedmotomne hrestomatije Slobodana Kalezića *Crnogorska književnost u književnoj kritici* (1990–2003), Vojislava P. Nikčevića *Istorija crnogorske književnosti od početaka pismenosti do XIII vijeka* (2009) ili sinteze Sofije Kalezić *Istorija crnogorske književnosti za decu i omladinu* (2018). Svojevrstu krunu toga perioda razvoja književne montenegristike čini pojava prve, trotomne *Istorije crnogorske književnosti* Novaka Kilibarde, Radoslava Rotkovića i Milorada Nikčevića, u izdanju Instituta za crnogorski jezik i književnost 2012. godine“.²

Nauka o književnosti u Crnoj Gori puni zamah je dobila autorima koji su djelovali šezdesetih godina XX vijeka. Riječ je o stvaraocima koji su crnogorskoj književnosti pristupili kao autohtonom entitetu, ovladavši književno-teorijskim saznanjima i pristupima. Petnaest autora koji su zastupljeni u ovoj knjizi, po sudu Aleksandra Radomana, pripadaju krugu utemeljivača savremene književne montenegristike, koji su svoj naučni doprinos osnivanju te discipline dali tokom sedamdesetih i osamdesetih godina XX vijeka. Radoman nije ponudio portrete autora po redoslijedu značaja stvaralaca za crnogorsku kulturnu emancipaciju, već po godinama njihovog rođenja, smatrajući da je u ovoj knjizi primijenjen princip prvenstva – čelno bi mjesto pripalo Radoju Radojeviću.

U svom prvom prilogu autor ističe da je jedan od najznačajnijih crnogorskih pjesnika XX vijeka – **Radovan Zogović** dao crnogorskoj kulturi viđan doprinos i kao književni historičar. Kad je sredinom 60-ih godina započeo proces povratka iz petnaestogodišnje izolacije, grupi crnogorskih stvaralaca koji su započeli borbu za nacionalnu emancipaciju sigurno je imponovalo što se i Zogović priključio tom pokretu, odbijajući dvonacionalno tretiranje vlastitog stvaralaštva, ali i ukupnog crnogorskog kulturnog nasljeđa. U ovom prilogu Radoman se ne bavi Zogovićevom ulogom u sukobu na književnoj ljevici pred početak Drugoga svjetskog rata, već nastoji da osvjetli njegov udio u konstituisanju savremene književne historiografije.

² Isto, str. 11.

U zaključnom segmentu on navodi da je Zogović višestruko značajna ličnost crnogorske kulture, a da se kao književni historičar suprotstavljao negaciji njenog nacionalnog karaktera. U pismu upućenom Miloradu Stojoviću 1972. godine, Zogović kaže: „Pravo crnogorskog naroda da ima svoju kulturnu tradiciju, kao i svi drugi jugoslovenski narodi ne može odricati, niti ga ni u jednom trenutku smatrati nepogodnim niko ko ne odriče samu crnogorsku nacionalnost“.³ Dosljedan marksističkoj estetici, Zogović se kako antologijom crnogorske usmene epike, prvom te vrste sa nacionalnom koncepcijom, tako i knjigom ogleda *Usputno o nezaobilaznom* – priključio krugu utemeljivača savremene književne montenegristike.

Osobeno mjesto u krugu crnogorskih montenegrista druge polovine XX vijeka Radoman daje **Ratku Đuroviću** – teatrologu, filmologu, kulturologu i enciklopedisti. Đurović je široj javnosti poznat i kao scenarista i profesor Fakulteta dramskih umetnosti u Beogradu. U drugom po redu prilogu autor pruža osvrt na Đurovićev doprinos njegošologiji i proučavanju crnogorske dramske baštine.

Đurovićev doprinos književnoj montenegristici se ogleda i u njegovom uredničkom i priređivačkom radu. Sa Čedom Vukovićem, Jankom Donovićem, Aleksandrom Ivanovićem i Sretenom Perovićem je uredio prvu poslijeratnu antologiju crnogorske poezije – *Lirika Crne Gore 1918–1962*, a sa Sretenom Perovićem je radio na priređivanju antologije *Crnogorska dramska književnost*, koja je trebalo da bude publikovana u prestižnoj antologijskoj biblioteci „Luča“, ali je nestankom te edicije krajem 80-ih onemogućeno njeno objavljivanje. Đurović je dao vrijedan doprinos i valorizaciji književnog djela Nikole I Petrovića priređivanjem njegovog dramskog opusa i cjelokupnog djela.

Značajan dio Đurovićevog publicističkog angažmana je posvećen Njegošu, a istovremeno je bio scenarista dokumentarnih filmova u ostvarenjima Velimira Stojanovića *Njegoš* i *U slavu Njegoša* (1951). „Đurovićevi prilozi iz oblasti crnogorske dramske i kulturne istorije, uz njegov njegošološki rad, čine ga svakako jednom od najznačajnijih pojava književne i kulturološke montenegristike druge polovine XX vijeka“, Radoman završava prilog o Đuroviću. „S posebnim interesovanjem za neistražena područja našega kulturnog nasljeđa, Đurović je osvijetlio brojne fenomene crnogorske dramske i kulturne povijesti, ostavljajući mnogobrojne podatke i precizne naznake za nova, opsežnija istraživanja. Kad se tome doda njegova naučna posvećenost afirmaciji autentičnih sadržaja crnogorske povijesti i kulture, jasno je da je riječ o jednoj od ličnosti koje su zadugo uspjelo nadomješćivale odsustvo institucionalnih kapaciteta iz domena humanistike u Crnoj Gori“.⁴

³ Milorad Stojović: *Pisali su mi*, Izabrana djela, tom II, CID, Podgorica, 2012, str. 273.

⁴ Aleksandar Radoman: *Savremena književna montenegristika – utemeljivači*, poglavlje: *Ratko Đurović*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2015, str. 58.

Među crnogorskim intelektualcima koji su od kraja 60-ih godina XX vijeka dali doprinos konstituisanju savremene montenegristike posebno mjesto pripada **Radoju Radojeviću**, koji se suprotstavio negiranju našeg nacionalnog identiteta i stao u odbranu njegovih temeljnih vrijednosti. Radojević je objavljivao oglede, polemičke tekstove i studije, postavljajući osnove kritičkog proučavanja crnogorske književnosti, jezika i kulture.

Učestvovao je u priređivanju četiri antologije crnogorske usmene proze publikovane u biblioteci „Luča“ Grafičkog zavoda. Radojević je priredio, te predgovorom i pogovorom propratio antologiju crnogorskih narodnih legendi *Vilina gora* i antologiju crnogorskih narodnih bajki *Vatra samotvora*. Smrt ga je spriječila da posao na priređivanju antologija narodnih basni i priča finalizuje, što je dovršio njegov brat Danilo, pa je za antologiju basni *Kad je sve zborilo* (za koju je Radoje napravio izbor), Danilo napisao predgovor i pogovor. Za antologiju priča *Potopno vrijeme* Danilo je dopunio Radojev izbor, opremivši knjigu predgovorom i pogovorom. Tim segmentom crnogorskog usmenog proznog nasljeđa sve do pojave Radojevićevih antologija – niko se nije sistematski bavio.

„Najvažniji Radojevićevi članci, kao i njegova bibliografija koju je izradila Ljiljana Lipovina publikovani su u knjizi *Studije i ogleđi iz montenegristike* 2012. godine“, konstatuje Radoman. „Suptilnoga dara da uoči čvorišne probleme književnoga teksta i da ponudi lucidna tumačenja nerazjašnjenih ili manje poznatih fenomena crnogorske književnosti, sa jasnom sviješću i vizijom o posebnosti crnogorske nacionalne kulture i rijetkom odvažnošću da se suprotstavi oficijelnim posvajanjima crnogorskoga duhovnoga nasljeđa, Radoje Radojević je superiorno otvarao nove stranice savremene montenegristike, izrastajući u svojevrsnu metonimiju crnogorske intelektualne borbe i otpora asimilaciji i potiranju“.⁵

Milorad Stojović je savremenoj crnogorskoj književnosti pristupio kao historičar, antologičar, esejista i kritičar. On je sistematizovao i vrednovao pisce i djela, ocjenjivao značajne književne pojave i vršio etičko, estetičko i antropološko valorizovanje književnih djela iz drugačijeg ugla od onog iz kojeg je crnogorska književna istorija dotle posmatrana. Stojovićeva kritička ispitivanja svakog pisca ponaosob se kreću u relacijama – od njihove etike do poetike. Uočavajući tu osobenost naših pisaca, koja se njeguje u kontinuitetu od Njegoša, on je uzeo kao opšte duhovno svojstvo koje je imenovao kao *nadmoć ljudskosti*.

⁵ Aleksandar Radoman: *Savremena književna montenegristika – utemeljivači*, poglavlje: *Radoje Radojević*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2015, str. 71.

Antologijom pripovjedačke proze Crne Gore 1918–1965. iz 1965. godine, koja je ujedno bila i prva poslijeratna antologija naše proze, Stojović je skrenuo pažnju intelektualne javnosti. „Koncipirana prema strogo estetskim standardima“, ističe Aleksandar Radoman u predgovoru Stojovićevom ostvarenju *Književne teme*, „ta je antologija ponudila panoramu crnogorske pripovijedne proze (u njoj su pored pripovijedaka zastupljeni i odlomci iz romana) u rasponu od gotovo pola stoljeća, notirajući, izvan antologijskoga izbora, i brojne autore čiji se opus do toga trenutka nije činio dostatnim ulaska u antologiju. Svoj antologijski izbor Stojović je propratio i adekvatnim predgovorom naslovljenim *Prozno kazivanje Crne Gore*, koji zahvata mnogo širi problemski kontekst od onoga najavljenog naslovom knjige i zapravo predstavlja preciznu, enciklopedijski sveobuhvatnu sintezu crnogorske prozne produkcije od Njegoša do sredine šezdesetih godina XX vijeka“.⁶

U crnogorskoj književnoj historiografiji Stojović je prepoznatljiv kao najbolji poznavalac i najposvećeniji proučavalac djela Marka Miljanova. Njegovi ogleđi i studije o literaturi XX vijeka predstavljaju Istoriju crnogorske književnosti ovog perioda. Gotovo da nema značajnijeg crnogorskog pisca te epohe o kojem nije pisao, bilo u formi književnih sinteza, bilo kroz oglede i osvrtne na pojedine segmente njihovog opusa. Stojović je uspostavljao kriterijume vrednovanja, u književnu kritiku unosio duh objektivnog pristupa tekstu, priređivao izbore i antologije, te svojim djelom uticao na formiranje svijesti o vjekovnom kontinuitetu naše književnosti.

Krsto Pižurica je jedan od najkvalitetnijih predstavnika savremene književne montenegrstike, što potvrđuje spisak od 17 samostalnih knjiga, 11 priređenih izdanja i oko 200 naučnih i stručnih radova iz oblasti nauke o književnosti publikovanih u crnogorskoj i jugoslovenskoj periodici. Iako je spektar Pižurićinih interesovanja širok, ne ograničavajući se samo na južnoslovensku literaturu, u njegovim interesovanjima dominira crnogorska književnost, bolje rečeno – dva njena klasika, Njegoš i Lalić.

Po širini zahvata, globalnoj koncepciji i prosuđivanju vrijednosti, njegove studije pripadaju istoriji književnosti, no u analizi pojedinih fenomena i procjenama, njegovi radovi su bliži književnoj kritici. „Međutim, izvan tih nedoumica u vezi s disciplinom nauke o književnosti kojoj pripadaju, Pižurićini prilozi ne robuju unaprijed zadatim shemama analize i ocjene umjetničke vrijednosti djela. Naprotiv, on kritički pristup prilagođava konkretnome tekstu, suvereno vladajući književnoteorijskom aparaturom, oslanjajući se mahom na tradiciju ruskoga formalizma, strukturalizma, ali i marksističke i ništa manje

⁶ Aleksandar Radoman: *Istoričar književnosti Milorad Stojović*, u knjizi Milorada Stojovića: *Književne teme*, FCJK, Cetinje, 2015, str. 11.

stilističke kritike. Na stilskome planu Pižurićini prepoznatljivi uzori su veliki autoriteti književnokritičke misli, poput Bjelinskoga, Skerlića ili Barca. I nisu to samo implicitni uticaji, već jasne reference na autore kojima Pižurica odaje priznanje kad god se za to ukaže prilika“.⁷

U cjelini uzev, Pižurićin doprinos konstituisanju savremene književne montenegrizike od višestrukoga je značaja. Nema sumnje da je njegova uloga u kritičkoj valorizaciji Njegoševa, i posebno Lalićeva djela, izuzetno velika no ne treba smetnuti s uma ni druge segmente njegova rada, kao što su postojano i marljivo naučno bavljenje crnogorskom poetskom tradicijom, od Njegoša i Stefana Perovića Cuce do savremenih pjesnika. Prisutan na crnogorskoj književnonaučnoj sceni duže od pola vijeka, Krsto Pižurica je manirom istinskog intelektualca ostavio trag u crnogorskoj nauci o književnosti.

Pjesnik, esejista, prevodilac, književni istoričar i kritičar, antologičar, teatrolog i enciklopedista **Sreten Perović** ide u red najznačajnijih imena savremene crnogorske književnosti i kulture. U posljednjih šest i po decenija Perović je jedan od vodećih crnogorskih intelektualaca, začetnik poslijeratne književne i pozorišne kritike, pokretač izdavačkih edicija i borac za afirmaciju crnogorskog identiteta. U segmentu knjige koji se odnosi na Perovićev kreativni angažman, autor je najveću pažnju posvetio njegovim radovima iz oblasti crnogorske književne historiografije i kritike.

Perović je za vrijeme studija bio jedan od pokretača i urednika književne revije *Vidici* (1953) i predsjednik Književnog kluba studenata Beogradskog univerziteta (1954). Bio je glavni i odgovorni urednik časopisa *Susreti* (1957–1962), a u Grafičkom zavodu je od 1963. bio urednik više edicija i odgovorni urednik edicije „Luča“, antologijske biblioteke crnogorske književnosti, u okviru koje je od 1963. do 1987. godine objavljeno 71 izdanje (od planiranih 100) najznačajnijih djela klasične i savremene crnogorske književnosti. Za koncipiranje edicije „Luča“ njeni urednici – Milorad Stojović, Branko Banjević i Sreten Perović su dobili 1970. godine Trinaestojulsku nagradu.

Bio je direktor (1983–1991) Leksikografskog zavoda Crne Gore, glavni urednik za oblast Kultura i prosvjeta u projektu Enciklopedije Crne Gore, generalni sekretar i višegodišnji predsjednik Crnogorskog PEN centra. Objavio je dvadesetak knjiga lirske poezije, četiri knjige iz domena književne istorije i kritike, četiri teatrološke knjige, priredio desetak, a uredio na stotine izdanja, te objavio nekoliko desetina knjiga prijevoda i prepjeva. Kao pjesnik zastupljen je u brojnim antologijama i prevođen na trideset jezika.

⁷ Aleksandar Radoman: *Savremena književna montenegrizika – utemeljivači*, poglavlje: *Krsto Pižurica*, Fakultet za crnogorski jezik i književnost, Cetinje, 2015, str. 130.

Dobitnik je brojnih nacionalnih i internacionalnih nagrada i priznanja, poput Prve nagrade Udruženja književnika Crne Gore (1958), Trinaestojulske nagrade (1961. i 1970), Nagrade Željezare Sisak (1976), Nagrade „Risto Ratković“ (1976), Nagrade Udruženja književnika Crne Gore za knjigu godine (1977), Ordena rada sa zlatnim vijencem (1981), Decembarske nagrade Oslobođenja Titograda (1986), internacionalnog priznanja Književno žezlo (2004), Nagrade Udruženja prevodilaca Crne Gore (2005), Internacionalne nagrade za poeziju Evropskog fonda i Internacionalne akademije „Mihai Eminescu“ (2012), Zlatne medalje „Blaže Koneski“ Makedonske akademije nauka i umjetnosti (2013) i predsjednik Dukljanske akademije nauka i umjetnosti.

Već prvim objavljenim kritičkim člankom *Jesenjin među mladima* 1951. godine Perović je najavio književnokritički rukopis koji će u narednih šest i po decenija obogatiti književnu montenegrstiku vrijednim studijama, ogledima i prikazima. Uz knjige iz teatrologije, u kojima se pored pozorišnih osvrta i prikaza nalaze i tekstovi posvećeni dramskoj književnosti, Perović je objavio četiri studijske knjige iz domena nauke o književnosti – *Živi vjetar* (1975), *Krugovi* (1978), *Ogledi i eseji* (1990) i *Studije, kritike, eseji* (2012).

I površan uvid u bibliografiju **Radoslava Rotkovića** upućuje na zaključak da je riječ o osobenoj ličnosti savremene crnogorske kulture. Od prve objavljene pjesme, *Jutro u Duklji*, 1948. godine, Rotković je ispisao na desetine tomova – romana, pripovjedaka, drama, pjesama, književnih i pozorišnih kritika, scenarija, komentara, osvrta, eseja, enciklopedijskih jedinica, istoriografskih, književnoistorijskih i jezikoslovnih studija. U ovom tekstu Radoman se ograničava na jedan segment iz Rotkovićevog opusa – radove iz istorije književnosti.

Kad je 1990. godine **Slobodan Kalezić** objavio prvi tom hrestomatije *Crnogorska književnost u književnoj kritici*, koji se odnosio na tzv. staru književnost, u toj se knjizi našlo čak devet tekstova Radoslava Rotkovića. Takođe, Rotković je najcitiraniji autor i u posthumno objavljenoj knjizi Vojislava P. Nikčevića *Istorija crnogorske književnosti od početaka pismenosti do XIII vijeka*, koju je i recenzirao. Ne umanjujući značaj drugih istoričara književnosti i publicista koji su u posljednje četiri decenije doprinijeli stvaranju nove recepcije crnogorske književnosti, Radoman zaključuje da se crnogorska književna istoriografija dijeli na onu do Radoslava Rotkovića i na onu poslije njega.

Intelektualni angažman **Slobodana Tomovića** je obilježio crnogorsku humanistiku druge polovine XX vijeka. Iako je Tomović u prvom redu bio filozof, njegov doprinos književnoj montenegristici, osobito njegošologiji, od velikog je značaja. Riječ je o autoru koji je Njegošu posvetio brojne radove i knjige, kao enciklopedista, filozof, tumač i dramski pisac. Izvan kruga njegovih njegošoloških radova, za književnu montenegrstiku je posebno važno

njegovo proučavanje fenomena *čojstva* u kontekstu crnogorske moralne tradicije, za što su mu kao polazišni tekstovi poslužili pisci poput Petra II Petrovića-Njegoša, Stefana Mitrova Ljubiše i Marka Miljanova.

Radoman navodi da je Tomovića karakterisala hrabrost u zastupanju koncepcija koje nijesu nailazile na blagonaklon odnos vlasti i naučnih krugova, pa je zbog svojih stavova pedesetih i šezdesetih godina XX vijeka doživio brojne neprijatnosti. Javne kritike nijesu izostale ni tokom osamdesetih, kad je kao jedan od recenzenata proskribovane knjige etnologa Špira Kulišića *O etnogenezi Crnogoraca*, sekretar Redakcije Crne Gore pri Enciklopediji Jugoslavije i autor *Komentara Gorskoga vijenca*, označen kao crnogorski nacionalista. Na te prozivke Tomović nije odgovarao, već je odbijao da raspravlja sa onima koji nijesu bili dorasli argumentovanoj raspravi, ostavljajući vremenu da prosudi o vrijednosti njegovih naučnih sudova. Radoman smatra da danas, kad su ti sudovi ugrađeni u temelje moderne montenegrizike – djelo Slobodana Tomovića zaslužuje cjelovito sagledavanje i novo kritičko vrednovanje.

Na Pedagoškoj akademiji u Nikšiću, koja će kasnije prerasti u Nastavnički, a potom i u Filozofski fakultet, 1979/1980. godine prvi je put utemeljen predmet Crnogorska književnost. Rasprava o koncepciji i sadržaju tog nastavnoga predmeta započela je neku godinu prije, a rezultat te rasprave bio je program koji je sačinila komisija Nastavno-naučnog vijeća, koji je obuhvatio crnogorsku književnost u njenom prekihiljadugodišnjem trajanju, od IX vijeka do savremenog doba.

Slobodan Vujačić je bio prvi profesor Crnogorske književnosti na Pedagoškoj akademiji, Nastavničkom i Filozofskom fakultetu u Nikšiću, sve do smrti 1998. godine. Kao pisac je ostavio nekoliko pripovjednih zbirki, a kao autor autobiografske proze ostvario je jednu atipičnu knjigu, iskrenog odnosa prema vremenu i ljudima o kojima svjedoči. Kao pedagog je pripadao redu profesora familijarnog odnosa prema studentima.

Nesumnjiv je trag ostavio i kao pokretač kulturnog života svog grada u kojem je ostvario radni angažman od srednjoškolskog profesora do redovnog profesora univerziteta. Radoman konstatuje da – iako Vujačić ne spada u istraživače obimnog i razuđenog naučnog opusa – on je svojim dvijema vrijednim monografijama o književnim i kulturnim prilikama u Crnoj Gori između dva svjetska rata, desecima manjih književnokritičkih članaka, pozicijom prvog profesora crnogorske književnosti i jezikoslovnim priložima – dao dragocjen doprinos konstituisanju savremene montenegrizike.

Sreten Perović – pjesnik, esejista, prevodilac, književni historičar i kritičar, antologičar, teatrolog i enciklopedista – spada u najznačajnija imena savremene crnogorske književnosti. U posljednjih šest i po decenija bio je jedan od vodećih intelektualaca, začetnik poslijeratne književne i pozorišne kritike,

pokretač izdavačkih edicija i borac za afirmaciju crnogorskog identiteta. Autor nas upoznaje sa Perovićevim radovima iz oblasti crnogorske književne historiografije i kritike, upoznajući nas sa činjenicom da je Perović za gotovo sedam decenija rada nadoknadio nedostatak naših institucija. Pokretao je izdavaštvo, osvjetljavao stranice našeg književno-jezičkog nasljeđa, priređivao i uređivao knjige, vodio leksikografske projekte i ustanove, pisao istoriju drame i teatra, pratio pozorišnu i književnu produkciju, utemeljivao naučne projekte, zbližavao crnogorsku kulturu s drugima, ostvarivao se kao pjesnik i dramski pisac. Posebno je vrijedan njegov doprinos uspostavljanju crnogorske poslijeratne književne kritike i formiranju savremene književne historiografije, odbranom autohtonih vrijednosti crnogorske kulture i proširivanjem polja interesovanja na one pisce i književne fenomene koji su bili u Njegoševoj sjenci.

Danilo Radojević je brat Radoja Radojevića – začetnika nauke o crnogorskoj autohtonosti. Teško je zamisliti sintezu o crnogorskoj kulturologiji, historiografiji i njegošologiji – bez oslonca na studije i radove Danila Radojevića. Za razliku od današnjih usko specijalizovanih kulturnih djelatnika, predstavnici starije generacije su kompenzovali ono što je institucionalno nedostajalo Crnoj Gori. Stoga su bili aktivni u svim segmentima humanističkih nauka – kao istoričari, književni kritičari, jezikoslovci, književni istoričari, a neki od njih – poput Danila Radojevića – bili su aktivni i kao književnici.

Filološkim temama Radojević se bavio u knjigama – *Dukljanski horizonti* (1995), *Crnogorci na limesu* (1999) i *Opet crnogorske teme* (2009). U ovim radovima on osvjetljava nepoznate slojeve crnogorskog književno-jezičkog nasljeđa. Radojevićev filološki rad se kretao od ispitivanja teorijskih, estetskih, ontoloških i etičkih dimenzija djela do konkretnih analiza književnih fenomena u rasponu od srednjovjekovnih tekstova do vrhova crnogorske međuratne socijalne literature i savremenih literarnih tokova.

Posebno mjesto u Radojevićevom filološkom opusu pripada Njegošu, kojem je posvetio na desetine pojedinačnih radova, dva priređena izdanja i dvije knjige. Radojevićevu naučnu pažnju pored Njegoša, posebno je zaokupljao Mirko Banjević, pa je o njemu ostavio velik broj priloga i još uvijek neobjavljenju doktorsku disertaciju *Geneza stvaralaštva Mirka Banjevića*. Kad se Radojevićev filološki opus sagleda kao cjelina, očigledno da je riječ o tumaču crnogorske književno-jezičke baštine, utemeljivaču moderne crnogorske književne historiografije i pregaocu na očuvanju crnogorske nacionalne, jezičke i književne samosvijesti.

Novak Kilibarda – književni istoričar, folklorista, pisac i esejista – pripada krugu stvaralaca širokih interesovanja i bogatog repertoara tema. Prisutan na naučnoj, književnoj, ali i političkoj sceni Crne Gore i bivše Jugoslavije duže od pola vijeka. Na Kilibardinu monografiju osvrnuo se i Krsto Pižurica,

koji je još sedamdesetih godina XX vijeka trebao da pod mentorstvom naučnog autoriteta Tvrtka Čubelića pripremi disertaciju posvećenu crnogorskoj usmenoj književnosti. Okolnosti su Pižuricu spriječile da tu namjeru finalizuje, no pojavu *Istorije crnogorske književnosti* i njenoga prvog toma, dočekao je s iskrenim oduševljenjem. O Kilibardinoj knjizi Pižurica piše:

„Materija koju Novak Kilibarda tretira u svome dijelu *Istorije crnogorske književnosti* širokog je raspona. On je zakrilio vrijeme od prethrišćanskih dana doslovno do savremenosti i prostor od prapostojbine današnje Crne Gore do njezinih sadašnjih granica. Ogroman duhovno-prostorni raspon predmetne materije mogao je uzrokovati nesnalaženje i proizvoljnosti, ali naučno-istraživački kompas autora te monografije sigurno je doveo brod u luku spasenja, đe čeka korisnike. U materiji o kojoj govorimo nema zastranjivanja i lutanja, sve je zasnovano na dijalektičkoj povezanosti, često i na pozivima na autoritete od posla koji se obavlja. Stil ovoga autora je intelektualan i jasan, a jezik proishodi iz prirode materije o kojoj se piše.“⁸

Kapitalnom monografijom o crnogorskoj usmenoj književnosti Novak Kilibarda je zaokružio izuzetno bogat i raznovrstan korpus kojem je posvetio cijeli svoj poluvjekovni naučni rad. Riječ je o knjizi koja s jedne strane čini autorovo životno djelo u oblasti u kojoj se naučno u potpunosti ostvario, no, s druge strane, i djelu koje sublimira ukupna saznanja o crnogorskoj usmenoj književnosti generacija istraživača koji su u posljednjih vijek i po dali doprinos njenom proučavanju.

Vojislav P. Nikčević je obilježio gotovo četiri decenije crnogorske filologije i Radoman smatra da sa pravom slovi za jednog od najvažnijih utemeljivača montenegrstike. Taj mu status obezbjeđuju kako prvi normativni priručnici crnogorskoga jezika, tako i značajni dometi rada u oblasti njegologije i kulturologije. Nikčevićev portret ne bi bio potpun ukoliko se ne pomene i njegov doprinos proučavanju crnogorske usmene književnosti, koji se ogleda u publikovanju nekoliko značajnih studija i u priređivanju jedine antologije crnogorskih bugarštica. Antologiju je opremio obimnim predgovorom, u kojem donosi raspravu o bugaršticama kao pjesmama dugog stiha, sa posebnim osvrtom na korpus peraških bugarštica. Knjiga sadrži i napomenu o rukopisima, popis korišćene literature i rječnik manje poznatih riječi i izraza. S obzirom na to da rukopisi u kojima se nalaze peraške pjesmarice do danas nijesu integralno priređeni i da su neke od njih ranije štampane kao dio usmenog nasljeđa susjednih naroda, njegova kritička valorizacija crnogorskih bugarštica predstavlja značajan doprinos montenegrstici.

⁸ Krsto Pižurica: *Udio Novaka Kilibarde u koncipiranju „Istorije crnogorske književnosti“*, *Lingua Montenegrina*, br. 11, Podgorica, 2013, str. 610.

Nikčević je bio vodeći crnogorski medievista, pokretač prve istorije crnogorske književnosti, osnivač nacionalnih naučnih ustanova, vrijedni enciklopedista, a znatnog traga je ostavio i književnoteorijskim i kulturološkim radovima iz oblasti periodizacije i identifikacije crnogorske književnosti priređivanjem Njegoševih djela i jedine antologije crnogorskih bugarštica.

Pokretanjem antologijske biblioteke crnogorske književnosti „Luča“ početkom 60-ih godina XX vijeka, istupanjem intelektualaca – u prvom redu Radoja Radojevića – na skupu „Crnogorska kultura i putevi njenoga razvoja“ 1968. godine, te izlaskom iz štampe knjige *Nadmoć ljudskosti* Milorada Stojovića iste godine, otvorena je nova etapa u proučavanju crnogorske književnosti. Uslijedili su prilozi, monografije i antologije koje su oblikovale novu svijest o kontinuitetu i vrijednostima crnogorske književne tradicije.

Vojislav Minić je bio prvi autor koji se nakon pojave Stojovićeve knjige oglosio knjigom posvećenom crnogorskoj književnosti – *Od etike do poetike*. Književnonaučnim studijskim, hrestomatskim i monografskim naslovima, Minić se aktivno uključio u preporod naše kulture i dao vrijedan doprinos sazrijevanju kritičke svijesti o crnogorskoj književnosti.

Sa tri knjige posvećene nacionalnoj literaturi i tekstovima iz književne periodike, Minić je autor širokih književnonaučnih interesovanja. Njegovi se radovi mogu podijeliti u tri cjeline: prvoj cjelini pripadaju ogledi sa elementima književnoistorijske sintetičnosti, posvećeni savremenim autorima čije je djelo u vrijeme nastanka oglada bilo nezaokruženo; drugu cjelinu čine enciklopedijski koncipirane skice o piscima koji su se afirmisali između dva svjetska rata ili neposredno po okončanju Drugog svjetskog rata, dok trećoj pripadaju eseji o pojedinim idejno-estetskim fenomenima *Gorskog vijenca*, objedinjeni u monografiji *Poetika Gorskoga vijenca*. On se posvećeno uključio u proces savremene obnove klasičnih vrijednosti crnogorske poezije i kulture, što je dokazao knjigama *Od etike do poetike* (1973), *Pisci i koncepcije*. *Eseji o crnogorskoj modernoj književnosti* (1978), *Poetika Gorskog vijenca* (1988) i *Poetika Proklete avlije* (1976).

Božidar Pejović je za samo trideset i osam godina, koliko je živio, i petnaest godina prisustva na književnonaučnoj sceni – objavio četiri autorske knjige, osam priređenih izdanja i sedamdesetak oglada, prikaza i rasprava publikovanih u jugoslovenskoj periodici. Ostvario je zaokruženo djelo u smislu teorijsko-metodološke izgrađenosti, upućenosti i utemeljenosti uvida, no ipak nedovršeno, u nagovještaju širih sinteza koje su se od tog vrijednog i talentovanog književnog istoričara tek mogle očekivati.

Radoman navodi da svojom ukupnom pojavom i naučnim ostvarenjem Pejović pripada redu utemeljivača i najznačajnijih imena savremene crnogorske književne historiografije. Iako tragično prekinuto, njegovo djelo čini cje-

linu u kojoj središnje mjesto pripada proučavanjima crnogorske književnosti XIX vijeka. Rijetkog dara da rastumači estetski fenomen, lapidarnog stila i izuzetne erudicije, Pejović je ostavio neizbrisiv trag svojim ogledima o Njegošu, kratkom sintezom nacionalne književnosti XIX vijeka, pregledom perioda realizma i monografijom o književnom djelu S. M. Ljubiše.

Monografija Aleksandra Radomana *Savremena književna montenegristica – utemeljivači*, ukoliko bi bila dopunjena sa još jednim tomom portreta autora koji su kroz raznovrsne vidove stvaralaštva pružili važan doprinos razvoju književne montenegristike sve do našeg vremena, može biti knjiga koja ima ulogu sličnu onoj koju je u srpskoj književnosti odigrala dvotomna sinteza Predraga Palavestre *Istorija srpske književne kritike (1768–2007)*. Radoman pruža portrete ličnosti i djela utemeljivača književnoistorijske i književnokritičke montenegristike na naučno postupan i pedantan način, osvjetljavajući njihov rad u najširim dijapazonima, argumentovano i objektivno dajući vlastite vrijednosne sudove.